

Opkomst en ondergang van kasteel Vreeland

Vreeland dankt zijn naam aan het gelijknamige kasteel waaromheen in de 13de eeuw het dorp is ontstaan. Waar nu honden getraind worden of een partijtje voetbal wordt gespeeld – het Sperwerveld – stond van 1253 tot 1529 een machtig verdedigingsbolwerk. Voor de Utrechtse bisschop diende het bouwwerk als grensversterking om zijn territorium te beschermen. De geschiedenis van dit kasteel is zeer roerig. Het ging, als ware het een ping-pongspel, vele malen over van het ene gewest in handen van het andere, van de bisschop van Utrecht naar de graaf van Holland en omgekeerd. Door de strategische ligging, op de grens van Utrecht en Holland, was het voor beiden van groot belang om dit kasteel in bezit te hebben. Deze periode, de late middeleeuwen, was sowieso een roerige tijd. De bisschoppen van Utrecht, de graven van Holland en de hertogen van Gelre voerden voortdurend strijd om de eigen privileges en voorrechten door anderen erkend te zien en waar mogelijk uit te breiden. De ene keer waren zij elkaars vijanden, de andere keer elkaars bondgenoten, al naar gelang het hen op dat moment het beste uitkwam.

Sinds de 12e eeuw wist de graaf van Holland zijn invloed uit te breiden ten koste van de bisschop van Utrecht. Dit gebeurde vooral tijdens de regering van graaf Floris V (1256-1296). Deze maakte handig gebruik van de zwakke positie van de bisschop van Utrecht die juist in deze periode in zijn gebied vele conflicten moest beslechten, onder meer met de families Van Amstel en Van Woerden.¹⁾ In de beginjaren van de regering van graaf Floris V werd kasteel 'Vredeland' gebouwd. Niet voor niets zo genoemd, bedoeld om de vrede te bewaken.

Het werd echter onderdeel van de strijd van die dagen en deed zijn naam dan ook geen eer aan! De eigenaren, de belegeraars en eigenlijk

iedereen die met de geschiedenis van het kasteel te maken heeft gehad, vinden we terug in de straatnamen van de wijk die rond 1960 werd aangelegd tussen het zuidelijk deel van de Singel en de Vecht: Hendrik van Vianden, Herman van Woerden en Otto van Schonauwen om er maar een paar te noemen. In 1861 verscheen een uitgebreid artikel over de geschiedenis van het kasteel 'Vredeland' in het boek "Merkwaardige kastelen in Nederland" door Mr. J. van Lennep en W.J. Hofdijk.

De inhoud ervan is zeer gedetailleerd maar even zo onleesbaar door het toenmalige wijdloperige taalgebruik. Dit artikel is een samenvatting van de beschrijving van Van Lennep en Hofdijk, overgezet in hedendaags Nederlands.

De hieronder opgenomen citaten uit het artikel van Van Lennep en Hofdijk brengen ons in de sfeer van een andere tijd en dienen ter bloemrijke illustratie van de situatie waarin deze geschiedenis zich afspeelde.

Kasteel als grensbewaker

In 1250 werd Hendrik van Vianden tot bisschop van het Sticht Utrecht benoemd. Met deze benoeming werd zijn voorganger, 'de goedhartige maar in gelijke mate zwakke' Gosewijn van Amstel, voortijdig afgezet. Diens neef, Gijsbrecht van Amstel, was woedend over deze afzetting. Hij sloot een verbond met graaf Otto van Gelre en Herman van Woerden om tegen de nieuwe bisschop ten strijde te trekken. Deze veldslag vond plaats op 16 juni 1252. Na een dag van zware gevechten won bisschop Hendrik van Vianden de strijd. "Daar nadert hij, in 't blinkend harnas gedoscht, op zijn vurig strijdros; aan iedere zijde van den bisschop treedt een aan diens ros geknevelde gevangene". Deze twee krijgsgevangenen, Van Amstel en Van Woerden, werden spoedig weer vrijgelaten.

De Utrechtse bisschop wilde zijn oorlogswinst behouden en zijn gebied tegen 'gevaarlijke naburen' beschermen. Voor de bescherming van het Sticht tegen onder meer opstandige lokale leenmannen als de heren Van Amstel wilde Hendrik van Vianden een kasteel laten bouwen in het grensgebied met Holland op een zodanige plek dat hij de 'nabijzijnde Amstelaars die rusteloze en ontrouwe vazallen voor goed betoomen kon'. Een goede locatie werd gezocht en gevonden 'aan de Vecht, tussen de broeklanden van Abcoude en Loenen'.

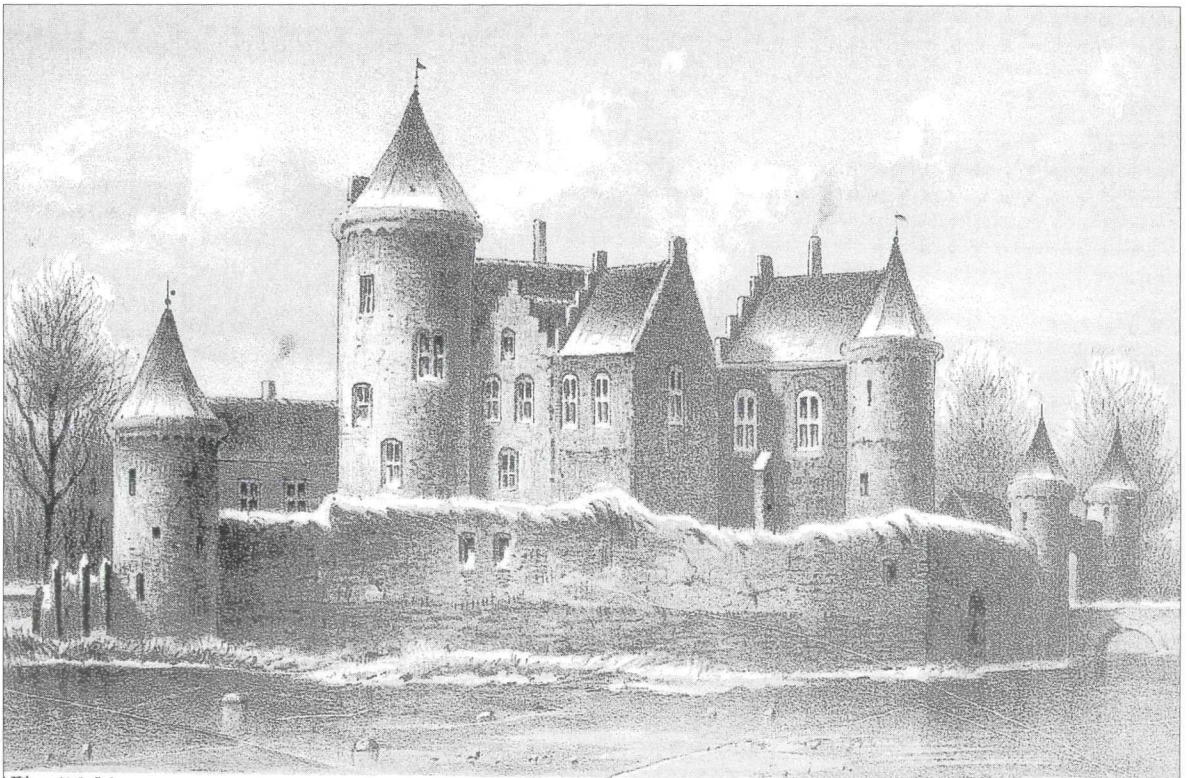
De bouw begon in 1253 maar al spoedig bleek dat het geheel veel duurder zou worden dan geraamd was. Tijdelijk werd de bouw stilgelegd. De bisschop was echter vastbesloten zijn project voort te zetten en verkocht een deel van zijn bezittingen om zo op persoonlijke titel het kasteel af te kunnen bouwen. In totaal duurde de bouw zes jaar lang.²⁾

*Kasteel Vreeland
(circa 1259-1529),
hier in volle glorie afgebeeld.*

Dorpje wordt stad

In die tijd verzeen in de omgeving van het in aanbouw zijnde kasteel loodsen, keten en woningen voor de arbeiders die ter plaatse werkzaam waren. Op deze nederzetting kwamen ook weer andere mensen af, zoals boeren, kramers, kooplieden en een kroegbaas, want: waar volk is, is handel te drijven! Kortom: rondom het in aanbouw zijnde kasteel ontwikkelde zich een klein dorp.

Zeer tevreden met zijn schepping, met stevige muren, zware torens, transen en kantelen én met het nieuwe dorp eromheen, besloot de Utrechtse bisschop het dorp Vreeland tot stad te verheffen. De verlening van stadsrechten verhoogde het aanzien van het kasteel en zijn omgeving. "Het is echter mede gegaan als met zo menig vrucht, die na welige bloesem al te spoedig zet en schijnt te zullen rijpen: het bleef staan ter halver groei en werd nimmer rijp". Hendrik van Vianden was een goed bisschop

HET KASTEEL VREELAND.

Steenór v l n. M. J. ay

geweest. Na zijn dood in 1267 had hij het Sticht vol aanzien en zonder schulden achtergelaten. Zijn opvolger Johan of Jan van Nassau, 'een eenvoudig, onkundig prelaat, een allerdroevigst regent', heeft de erfenis slecht beheerd. Zelfs zijn eigen onderdanen waren hem liever kwijt dan rijk. Gijsbrecht de vierde, zoon van de inmiddels overleden Gijsbrecht van Amstel, maakte van die situatie handig gebruik en trok ten strijde tegen het Sticht. Hij belegerde het kasteel 'Vredeland' en trok daarna door naar de stad Utrecht. Daar lukte het hem de stad te overmeesteren. De grensbewaker die kasteel 'Vredeland' had moeten zijn, bleek al bij de eerste aanslag niet te beantwoorden aan zijn doel, namelijk het bieden van bescherming aan het Sticht en zijn hoofdstad Utrecht. Bisschop Jan van Nassau die inmiddels diep in de schulden zat, besloot 'Vredeland' te verpanden. Kastelen fungeerden in die tijd vaak als onderpand, wanneer de eigenaar geld nodig had. Voor leningen klopten de bisschoppen onder andere aan bij steden en rijke burgers en in uiterste nood bij de 'vijand', de graaf van Holland. In 1276 stond Jan van Nassau kasteel 'Vredeland' nota bene af aan de voormalige belegeraar Gijsbrecht van Amstel de Vierde. Onmiddellijk richtte Van Amstel een tol in de druk bevaren rivier de Vecht op. "Tè laat zag de onvoorzichtige bisschop dat hij de hand zijns volks in de muil van een wolf had gelegd, en tevergeefs was zijn poging om ze zonder bloedstorting weder terug te trekken". Jan van Nassau probeerde de verpanding van het kasteel ongedaan te maken, maar Gijsbrecht stemde hier natuurlijk niet mee in. Reden om weer tegen elkaar ten strijde te trekken. De Stichtenaren verloren deze veldslag die bij de Soester Eng werd uitgevochten.

De bisschop zag dat hij op eigen kracht ook een volgende strijd niet zou winnen. Hij zocht daarom een bondgenoot en vond deze in zijn machtige buurman graaf Floris V van Holland. Floris V startte nu de belegering van kasteel 'Vredeland'. Na een eerste mislukte poging besloot Floris zijn leger te versterken met enige Zeeuwse leenmannen, onder bevel van Costijn van Renesse. Toen lukte het hem Gijsbrecht te verslaan en gevangen te nemen.

Vreeland kwam weer in Utrechtse handen. De tol in de Vecht werd opgeheven.

Wisselende eigenaren

Toen in 1325 een nieuwe bisschop werd aangesteld, Johan van Diest, "een Brabander zonder inzicht, en geheel afhankelijk van graaf Willem de Derde van Holland", ontstonden er weer problemen. Van Diest bracht het Sticht Utrecht in korte tijd financieel aan de grond, waardoor opnieuw verpanding van het kasteel 'Vredeland' noodzakelijk was. Het werd verpand aan de Hollandse graaf als borgstelling voor de terugbetaling van de geleende zeven duizend driehonderd ponden zwarte tornois.³⁾ Van Diest werd opgevolgd door de slimme Jan van Arkel die het Sticht van Hollandse invloed wist te bevrijden. Hij deed er alles aan om het Sticht zijn vroegere rijkdom en onafhankelijkheid terug te geven. In 1352 lukte het hem ook het beleende kasteel 'Vredeland' af te lossen. Helaas was dit bezit in Stichtse handen van korte duur. In 1355 al wapperde de Hollands-Beierse vlag van graaf Willem op de toren van het kasteel. Spoedig vroeg de bisschop echter om vrede en na terugbetaling van een deel van de pandpenningen verviel kasteel 'Vredeland' weer in Stichtse handen. Vanaf 1355 was het huis 'Vredeland' feitelijk in bisschoppelijke handen, maar de Hollandse graaf bleef aanspraak maken op het nog niet terugbetaalde deel van de pandsom. De bisschop beloofde het kasteel nooit meer te verpanden zonder voorkennis en goedkeuring van geestelijkheid en stedelijke raad. Zijn opvolger, Johan van Vernenborch, nam het niet zo nauw met deze belofte. In 1368 verpandde hij het kasteel aan de heren van Loenersloot. Reeds na een jaar verleende de stad Utrecht financiële hulp aan de bisschop en loste de pandpenningen in, waardoor het kasteel weer in handen van de bisschop kwam. De Hollandse graaf Albrecht van Beieren klopte in 1370 bij de Utrechtse bisschop aan: hij moest het nog niet terugbetaalde deel van het pandgeld aanzuiveren of het kasteel uitleveren.

Bisschop Johan van Vernenborch en graaf Albrecht van Beieren verzochten hertog Eduard van Gelre te bemiddelen bij het zoeken naar een bevredigende oplossing. Deze stelde op 15 juni 1371 de Hollandse graaf in het

*Ruïne van het huis dat in de
17de eeuw op het kasteel-
terrein is gebouwd.
Collectie W. Mooij.*

gelijk. Het kasteel zou weer in Hollandse handen vallen. Ruim een week na deze uitspraak overleed bisschop Van Vernenborch, misschien wel van de schrik over deze afloop van de zaak. Diens opvolger Arnout van Hoorne, hield zich niet aan de uitspraak van de Gelderse hertog.

De nieuwe bisschop van Utrecht schonk, zonder pandpenningen te betalen, het kasteel 'mit al synen dorripen' aan Zweder van Abcoude (ook wel Sweder van Gaesbeec geheten). Het bleef niet bij deze ene vijandelijkheid naar de Hollanders toe: hij liet ook nog een nieuwe vaart tot aan de Lek bij Vianen graven met daarin twee houten sluisen. In de buurt van die sluisen liet hij bovendien het fort Gildenborch aanleggen. Toen enige tijd later bleek dat dit fort op Hollands gebied lag, zag de bisschop in dat hij de Hollandse graaf Albrecht van Beieren wel erg geschoffeerd had. Hij besloot de pandpenningen voor het kasteel Vreeland in te los-

sen. Maar graaf Albrecht was nu al zo kwaad, dat hij hogere eisen ging stellen. De onderhandelingen over de aflossing werden afgebroken en de wapens werden weer ter hand genomen. Tijdens de gevechten kreeg de bisschop het slechte bericht dat Zweder van Abcoude, de toenmalige bewoner van kasteel 'Vredeland', vrije toegang had verleend aan de Hollandse strijders. Op ergerlijke wijze hebben zij daar huisgehouden, vooral tot ergernis van de omwonenden die veel last hadden van de eet- en drinkgelagen, het dobbelen en de vele strooptochten.

Dit gedrag maakte de Hollanders niet geliefd. Na twee jaar oorlogvoeren, met wisselende successen, waren de partijen het strijden moe en besloten zij een vredesregeling overeen te komen. Zweder van Abcoude mocht het 'huys vredelant' nog enkele jaren behouden, waarna het Sticht het pandgeld zou aflossen en het kasteel weer in bezit zou krijgen. Vanaf 1381

woonde ridder Otto van Schonauwen in het kasteel als burchtvoogd van de bisschop.

Ondergang en -poging tot- wederopbouw

Door de vele oorlogen had het kasteel zo veel te lijden gehad, dat het meer en meer in verval raakte. Ook de bisschoppelijke waardigheid had in de loop van de jaren zijn glans en kracht verloren.

De geestelijke macht werd overgenomen door de wereldlijke macht, in de persoon van Karel V. Het kasteel Vreeland had zijn functie als grenspost in het noordwesten van het Sticht verloren, omdat deze functie was overgenomen door het kasteel Abcoude. Bovendien vond de keizer het belangrijker om een burcht te bezitten binnen de stad Utrecht dan één ver buiten de stadsmuren. Zodoende

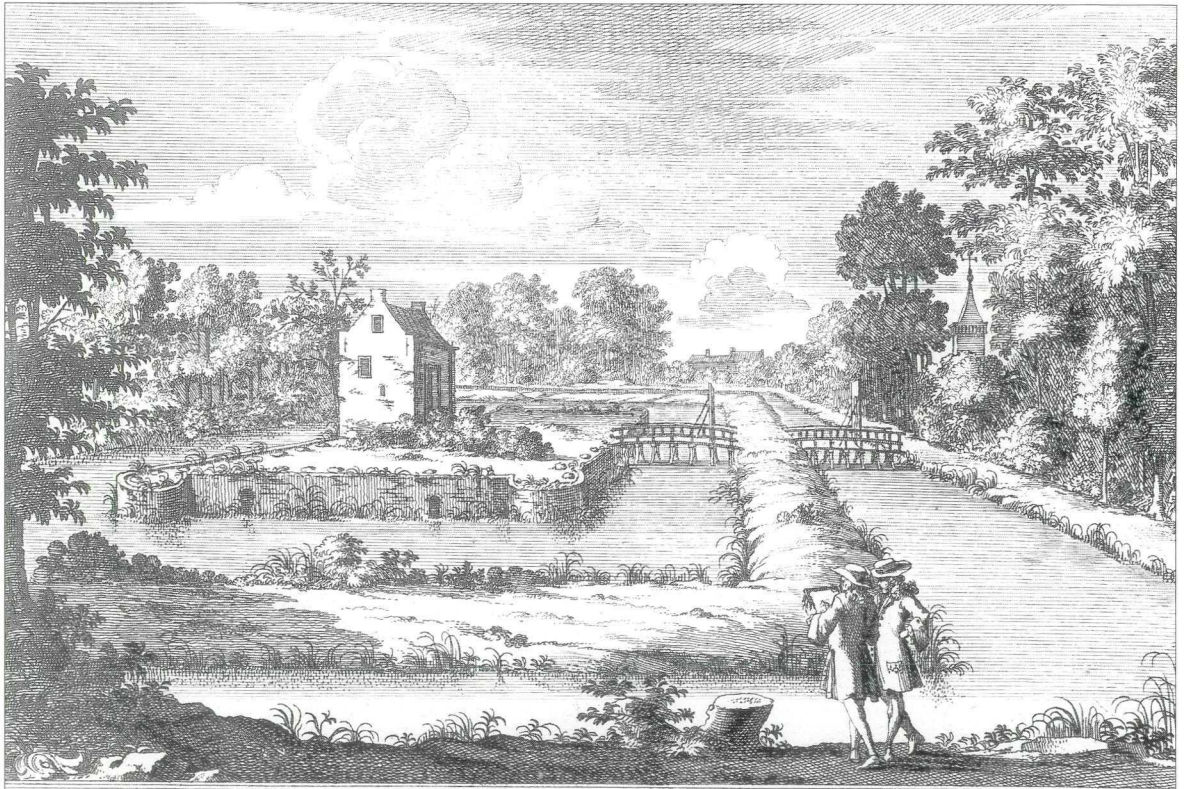
liet hij het kasteel Vreeland in 1529 slopen. De stenen en het andere vrijkomende bouw-materiaal werden gebruikt bij de bouw van kasteel Vredenburg in Utrecht. De fundamen-ten werden afgedekt met een laag grond.

In de 17de eeuw wist de toenmalige heer van Nederhorst en Vreeland - Godert van Reede - van de Staten van Utrecht gedaan te krijgen, dat Vreeland tot een heerlijkheid werd ver-klaard. De status van de nieuwe heerlijkheid zou aanmerkelijk verhoogd kunnen worden als Vreeland weer een imposant kasteel rijk zou zijn. Zo ontstond het plan om een nieuw slot te laten bouwen. De grond waarop het vroegere kasteel 'Vredeland' had gestaan, kwam op 27 februari 1653 in handen van Goderts zoon Gerard van Reede, die via zijn huwelijk met Anna Elisabeth van Lockhorst ook heer van Zuylen was geworden.⁴⁾ Met de

Ets van J. Schijnvoet met daarop afgebeeld de door Gerard van Reede opgegraven fundamente van kasteel Vreeland (circa 1720).

Het kasteel was omgeven door een dubbele gracht met een singel daartussen. Het kleine huis, dat links is afgebeeld, heeft Hendrik Jacob van Tuyl van Serooskerken, heer van Zuylen, omstreeks 1680 laten bouwen op het voormalige kasteelterrein als aanzet voor een nieuw te bouwen slot.

Dat nieuwe kasteel is er nooit gekomen. Collectie Het Utrechts Archief, TA 1919.

Nieuwer Grondslag van het vernietigde
HUIS te VREELAND, aan de rechter fyde.

bedoeling op dat terrein een nieuw kasteel neer te zetten, liet Gerard van Reede de grond afgraven en de fundamenteën van het oude kasteel in kaart brengen.⁵⁾ Op deze fundamenteën zou de herbouw van het kasteel plaatsvinden. In 1680 stemden de Staten van Utrecht in met het verzoek van Gerards opvolger als heer van Zuylen, Hendrik Jacob van Tuyll van Serooskerken, het dorp Vreeland als ridderhofstede erkend te krijgen en daarmee de weg vrij te maken voor de bouw van het beoogde slot. Met de herbouw is toen slechts een begin gemaakt.

Zo verrees op de voormalige kasteelplaats een klein huis dat echter nooit is uitgegroeid tot een volwaardige opvolger van het vroegere kasteel 'Vredeland'.⁶⁾

Dit huis werd door de tand des tijds meer en meer aangetast. In het voorjaar van 1945 werd het echter afgebroken door Duitse krijgsvangenen. Het puin werd gebruikt om op de Provinciale weg wegversperringen op te werpen tegen de Engelsen.

"Dus kwam het kasteel van Vreeland op –dus ging het onder. En wie zijne historie overschouwt, denkt daarbij onwillekeurig aan de historie van de staatsierok van de arme edelman, die, na eindeloze malen den weg naar den lomderd te hebben gewandeld, eindelijk eerder versleten dan afgedragen was, en toen als gants onbruikbaar werd uiteen getornd".

Juliette Jonker-Duynstee
Kees de Kruijter

BRONNEN:

Mr. J. van Lennep en W.J. van Hofdijk, Merkwaaardige kastelen in Nederland, derde serie, Amsterdam, 1861.
Een hedendaagse beschrijving van bouw en geschiedenis van kasteel Vreeland is te vinden in: B. Olde Meierink e.a., Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht. Utrecht 1995, 455-459.

NOTEN:

- 1) C. Dekker e.a., Geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528 (deel 1 van een serie van 3 boeken), Utrecht 1997. Zie daarin vooral hoofdstuk 16: De mijter en de macht, 187-208.
- 2) Later onderzoek heeft uitgewezen dat het kasteel is afgebouwd tussen 12 juni 1257 en 19 september 1260. Zie daarvoor B. Olde Meierink e.a., Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht. Utrecht 1995, 455.
- 3) Dit bedrag was in 1860 het equivalent van 19.240 gulden.
- 4) Een overzicht van de heren van Zuylen is te vinden in het artikel over het slot Zuylen in: B. Olde Meierink e.a., Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht. Utrecht 1995, 528-530.
- 5) De tekening die Van Reede van de opgegraven fundamenteën liet maken, bevindt zich in de collectie van het slot Zuylen; deze is afgebeeld in: B. Olde Meierink e.a., Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht. Utrecht 1995, 455. De R.K.-scholengemeenschap Laar en Berg te Laren (NH) heeft in oktober 1978 in het kader van een werkweek archeologisch onderzoek gedaan naar de fundamenteën van het middeleeuwse kasteel Vreeland. Door middel van boringen is een kaart gemaakt van de funderingen. Van deze werkzaamheden is een verslag samengesteld onder de titel 'Om de fundamenteën van een kasteel', Laren 1979.
- 6) Het kleine vervallen huis heeft nog heel lang op het voormalige kasteelterrein gestaan. In de 20ste eeuw is deze ruïne vele malen op ansichtkaarten afgebeeld, maar altijd ten onrechte met het bijschrift: ruïne van het oude kasteel Vreeland.

Aanvulling op het artikel 'Een admiraal in Loenen'

(gepubliceerd in aflevering 12 van mei 2000, pagina's 3 t/m 8)

Bij het samenstellen van dit artikel kon niet worden vastgesteld waar Willem van Braam is begraven.

Inmiddels is het begraafboek van Loenen uit het archief van de hervormde gemeente teruggevonden.

Het draagt als titel: 'Boek der graven in de kerk van Loenen'.

Hieruit blijkt dat Willem van Braam op 27 februari 1807 in de kerk is begraven.

Het graf is thans niet meer te vinden, omdat bij de restauratie van de kerk, na de brand van 1945, de kapotte grafstenen zijn verwijderd en de vloer daardoor grondig is gewijzigd.

Willem Mooij